

IDEMO PREMA HUMANIZACIJI ŠKOLE

Izet PEHLIĆ

Migracija ljudi po svim zemljama svijeta iz političkih i socio-ekonomskih razloga, migracije koje su posljedica ratnih djelovanja, “narušavanje” jednonacionalnih koncepta i okvira, te nepostojanje multikulture i multireligijske svijesti, uvažavanja drugog i različitog, i nespremnost za življenje i djelovanje u takvim uvjetima dovode do potrebe preispitivanja postojećih sistema odgoja i obrazovanja i njihove kvalitativne izmjene i dopune.

Odgoj, obrazovanje i izobrazba postaju sve više glavnim polugama samosvijesti, pripadnosti, napredovanja i samoispunjenja. Oni su ključ mogućnosti da svako nadzire svoju budućnost i svoj osobni razvoj, uz uvažavanje drugog i različitog. Svakome treba omogućiti da iskoristi svoje sposobnosti za samoispunjenje i samoaktualizaciju i dati priliku za napredovanje u društvu, bez obzira na nacionalno, socijalno, kulturno i vjersko porijeklo i odgojnu pozadinu.

U novim okolnostima od svih se zahtijeva napor za prilagođavanje, posebno sabiranje vlastitih kvalifikacija, jer društvo budućnosti je društvo koje uči (learning society).¹ Promijenjeni pojedinac u promijenjenim uvjetima zahtijeva promjenu pristupa u odgojnom djelovanju. Gdje je u svemu tome škola?

TRAGANJE ZA RJEŠENJIMA

Starija, osobito intelektualistički orijentirana didaktika smatrala je da škola mora svakog učenika upoznati sa svim dostignućima ljudskog uma. To je dovelo do stalnog povećavanja broja nastavnih predmeta i pretrpavanja nastavnih programa sadržajima zbog sve ubrzanijeg razvoja znanosti. Enciklopedizam navodi nastavu na pretjerani intelektualizam, preopterećuje učenika brojem informacija, svodi znanje učenika na zapamćivanje nedovoljno osmišljenih podataka, te podstiče formalizam u znanju učenika.

Tradicionalna škola usljed brzog naučno-tehničkog i kulturno-civilizacijskog napretka ostala je rob starim formama i načinima realizacije odgojno-obrazovnih sadržaja, te je postala predmetom kritike svih, od običnih ljudi preko znanstvenika iz oblasti odgoja i obrazovanja, kulturnih i javnih radnika do svakog razuma koji živi u novom vremenu i gleda u budućnost. Primjera radi, u njoj je prisutan formalizam u znanju učenika koji se ogleda u tome da učenici znaju pravila, definicije, formule i formulacije zakona, ali ne znaju zašto je to tako, kako je do toga došlo, gdje je tome primjena. Učenici naučeno ilustriraju samo primjerima iz knjiga. Nastava i škola su beživotne. Učenici svoje neshvatanje prikrivaju “bujicom riječi, mnoštvom fraza i parola, upotrebom stereotipnih i otrcanih novinskih

formulacija pogodnih za upotrebu u svakoj zgodi i prilici".² Shematski prikaz elemenata koji se zapostavljaju, te onih koji se prenaplaćavaju u pedagoškom radu, jasno oslikava stanje u tradicionalnom obrazovanju.

Nastava u tradicionalnoj školi zaostaje i za stvarnim intelektualnim mogućnostima savremenog učenika, klasična tehnička sredstva i metode nastave su odveć konzervativni da bi mogli jače pospješiti opći razvoj učenika, nastavni planovi i programi su statični i zastarjeli, predominantan je kolektivan rad s učenicima, velik je broj učenika u odjeljenju i po jednom nastavniku, te je u svim ovim segmentima potrebna inovacija i racionalizacija.

U tradicionalnoj školi nastavnik je medijator, posrednik između nastavnih sadržaja i učenika. On je isključivi organizator odgojno-obrazovnog procesa, a odnosi na relaciji nastavnik-učenik su zasnovani na hijerarhijskim razlikama. Učenik je u poziciji objekta i podređenog položaja.

Suvremeni svijet ponovo otkriva učenje kao način života, kao vid odmora i "pravog života".³

Jasno je da "... škola više nije povlašteno mjesto za prenošenje temeljnih znanja koja se danas rasprostiru mnogim drugim kanalima, naprimjer audiovizualnom tehnikom. Zar danas dječaci ne gledaju televiziju više sati nego što ih provode u razredu?"⁴

Postaje sve očiglednije da ovakva škola kakva je danas ne odgovara savremenim društvenim i individualnim potrebama niti u kapitalističkom niti u socijalističkom društvu. Kao prirodan produkt stanja u školi su i njena osporavanja, prijedlozi za deskolarizaciju⁵ društva, ukidanje škola.⁶ Posebno se insistira na otkrivanju slabosti savremene škole i poziva na "konačan obračun" s njom. Najradikalniji zagovornik ukidanja škole je I. Ilić, koji smatra da su savremene koncepcije školskog sistema osnovni činilac remećenja razvoja društva, te da društvo treba osloboditi školskih institucija zato što one sa stanovišta krutih organizacionih okvira ne ostvaruju željene ideale obrazovanja, škola ne samo da ne osigurava stjecanje osnova znanja već u nedovoljnoj mjeri razvija i sposobnosti učenika.

Javljanje alternativnih školskih sistema i škola je očekivan odgovor na slabo stanje u tradicionalnoj školskoj praksi. Zajednička im je

karakteristika da pokušavaju naći lijek za dijagnosticiranu bolest škole, nemoć da odgovori zahtjevima novog vremena i potrebama čovjeka savremenog doba. Iznalaze se nove metode za buđenje interesa i kreativnih sposobnosti svih, a posebno mladih, koje afirmiraju "kreativnost, originalnost, samostalnost, otvorenost, maštanja, sanjarenja i spontanost", a odbacuju "oponašanje i shematizam."⁷ Dok su starije odgojne metode insistirale na intelektualnoj formaciji mladih, nove naglašavaju afektivni odgoj.

U zemljama Evrope, Kanadi, SAD, Japanu već su se afirmirali mnogobrojni školski sistemi, alternativne škole i pluralističko obrazovanje. U pojedinim evropskim zemljama privatne škole imaju dužu tradiciju.

"Alternativne škole krajem XX st. za potrebe učenika, a prema poticajima roditelja i konkurentske borbe za privlačenje većeg broja učenika, izlaze s modernijim programima koji učenicima daju dodatna aktualna znanja (kompjuterizacija, sadržaji iz nacionalne kulture, rekreacije, istraživanja). Takvi učenici provode u školi cijeli dan i imaju velike mogućnosti da zadovolje svoje interese, želje i hobi-aktivnosti."⁸

Danas u svijetu postoji više tipova alternativnih školskih sistema i škola, a ja ću se kratko, opisno osvrnuti na: Montessori-sistem, Waldorfske škole, Freinet-metodu, te Dalton-plan, Gary-plan, Jena-plan i Winnetka-plan, koji se odnose više na polje didaktike.

Karakteristika Montessori-sistema je da djeca sama biraju raspoloživa sredstva, materijale i način rada, koja su podešena tako da pomoću njih obavljaju i samokontrolu urađenog, djeci se ništa ne nameće. Uloga učitelja je samo da osigurava potreban materijal i odgovarajuće okruženje.

Didaktički materijal je u strogoj funkciji onog što se želi realizirati i ima zadatak razvijanja osjetila i intelektualnih sposobnosti.

Nedostatak ovog sistema je u tome što zanemaruje igru i dječiju maštu u ranom djetinjstvu, nema potrebne socijalizacije i potrebnog druženja djece, djeca se bave vještačkim, a manje prirodnim materijalima za igru i učenje.

Waldorfske škole su nastale iz potrebe da se formira posebna škola za djecu radnika koji ostaju u tvornici po cijeli dan a u kojoj bi djeca svih uzrasta (uključujući i srednje obrazovanje) imala nadzor,

odgoj i obrazovanje. U njima se polazi od djeteta, njegovih predisponiranosti i mogućnosti za uspjeh, uz slobodan i nesmetan razvoj.

Nastavu (iz maternjeg jezika, računanja, prirode, geografije, povijesti) izvode inventivni i kreativni nastavnici od 1. do 8. razreda u blok-satu na početku svakog dana. Učenicima se pristupa individualno i u ovim školama oni produbljuju znanja iz nauke o čovjeku, odgajaju se tjelesno, intelektualno i estetski. Budući da ove škole nisu unificirane, u nekima se posebno razvijaju zanatstvo, izrada umjetničkih predmeta, smisao za pisanje kraćih sastava i muziku. U načinima učenja preovladavaju plastično-likovni i ritmičko-muzički elementi, a u fizičkom odgoju pažnja se poklanja ritmičkim vježbama.

U ovim školama je organizacijski, prostorno, kadrovski i planski povezano osnovno i srednje obrazovanje. Nema ponavljanja razreda, a slabiji se upućuju na dodatne tečajeve.

U pravilu *waldorfske škole* su organizirane kao osmogodišnje ili dvanaestogodišnje škole koje djeluju obično s najmanje jednim odjelom za svaki razred. Razredni odjeli broje između 30 i 40 učenika.⁹

U radu naših kreativnih učitelja ima elemenata koncepcije *Freinet-metoda* pri realizaciji propisanih nastavnih planova i programa (zidne novine, dopisivanja, zajedničke proslave rođendana, nastava u prirodi te slobodni i spontani učenički razgovori).

Djeca su u prilici samostalnog i timskog stjecanja znanja, ali im se pružaju mogućnosti za raznovrsne fizičke i intelektualne aktivnosti, a u cilju samostalnosti i autonomije učenika. Ova metoda usvaja prednosti pojedinačnog i kolektivnog odgoja. Svrha joj je dopustiti učenicima da se potpuno izraze u zajedničkom radu.

Kod *Dalton-plana*, učenici dobivaju iz pojedinih nastavnih predmeta mjesečne pismene doznake za rad, što sadrže cilj i zadatke rada, upute za izvore i metode rada, potrebna objašnjenja, a mogu se birati u minimalnoj, srednjoj ili maksimalnoj verziji. Rad se odvija u dobro opremljenim predmetnim laboratorijima. Nastavnik je konsultant, pregleda i ocjenjuje njihove izvještaje.

To je škola u kojoj se poštuje individualnost, sloboda i odgovornost učenika. Razred je laboratorij u kojem oni sami kreiraju svoje planove i ostvaruju ih uz daleku pomoć starijih.

Za sve navedene alternativne škole, a i one koje nisu navedene, karakteristično je da osim fleksibilnih programa/sadržaja nastave imaju i fleksibilne planove za njihovu realizaciju. Ponegdje se ti planovi utvrđuju mjesečno, sedmično, dnevno, ali sa dosta elastičnosti u pogledu završavanja planiranog i prelaska iz jednog razdoblja u drugo. Opći je cilj da se učenici osposobljavaju za samostalno planiranje sadržaja i vremena, pronalaženje literature i njeno korištenje, primjenu savremenih tehničkih pomagala (računara, informatičke mreže), da izučavaju nacionalnu povijest, kulturu, multikulturalizam i interkulturalizam, demokratiju, ljudska prava, brojne kreativne aktivnosti iz područja pisma, književnosti, muzike, slikarstva, filma, fotografije, dramaturgije, tehničkih i hemijskih eksperimenata, matematičkih proračuna i sve ono što interesira učenike određene dobi.

Zajedničko im je i to što uvažavaju individualnost učenika, njegove sklonosti i interese i što nude veći broj programa. Znatno broj njih je usmjeren na praktično djelovanje, "učenje radom za rad", umjesto "učenje kreativnošću za kreativnost".

Međutim, ovi sistemi i škole su dobra osnova za modifikaciju, i usavršavanje, te je očekivati pojavu novih sistema, teorija i škola.

ZA ŠKOLU, ALI KAKVU?

Današnje demokratsko društvo je škola života u kojoj čovjek saznaje svoja prava i dužnosti, interese i prava drugih ljudi, prava i dužnosti koje ima u okviru društvene zajednice, razvija svijest o potrebi izgrađivanja humanih i stabilnih društvenih odnosa, jer snažna i stabilna društvena zajednica postaje faktor materijalne i osobne sigurnosti, kohezijska snaga međuljudskih odnosa, motiv aktivnog učešća u odlučivanju, donošenju i realizovanju odluka.

Bitan segment demokratski organizirane društvene zajednice je demokratska škola, koja je i najbolji medij za *dugoročno*, jer se u njoj odgajaju

i obrazuju buduće generacije, *temeljito*, jer je njen rad planski i sistemski postavljen i događa se u ambijentu koji raspolaže prostorom, sredstvima i stručnim kadrom, i *kvalitetno*, jer u njoj polaznici imaju prvi značajniji izlazak u društvo i priliku za socijalizaciju, samoaktualizaciju i samorealizaciju, nakon ambijenta porodice, *uvođenje i ukorjenjivanje* željenih demokratskih promjena.

Svojim postojanjem svaka škola zauzima stanovit društveni prostor i postaje društveni faktor manjeg ili većeg utjecaja, te se njeno djelovanje ne može ozbiljno posmatrati izvan određenog spleta društvenih odnosa. Škola koja želi biti demokratska i humana mora preuzeti odgovornost ne samo za ono što se zbiva u njoj nego i za ono što se, kao rezultat njenog djelovanja, dešava oko nje. Dakako, ova konstatacija vrijedi i obratno, ono što se događa u školi i sa školom nije samo ono "kriva" ili "zaslužna", već i okolnosti u kojima se ona nalazi imaju svog udjela.

Po Brajši¹⁰, da bi škola bila uspješna i savremena, trebala bi biti antropocentrična, poučavati pomoću ljubavi, biti bihemisferalno-limbička, motivirana, demokratska, ekipna i reflektirajuća.

Antropocentrička škola svu svoju pažnju usmjerava na održavanje kakvoće učitelja i razvoj kakvoće učenika, kao potpunih ljudskih bića. Ona je humanistička, ljudska zajednica učitelja i učenika.

Škola ljubavi se temelji na bezuvjetnoj ljubavi između učitelja i učenika. U njoj se ljubav njeguje i razvija, s ljubavlju se odgaja i uči.

Bihemisferalno-limbička škola omogućuje aktivitet i razvoj čitavog mozga, učiteljevog i učenikovog. U njoj se razmišlja, zamišlja i voli. Ona je racionalna i emocionalna.

U motivirajućoj školi ne radi se samo za plaću, niti se uči samo za ocjenu. To je škola koju vole i žele učenici i učitelji, u kojoj su oduševljeni radom i učenjem učitelji i učenici i bez koje oni ne mogu.

Demokratska škola je ona u kojoj se ravnopravno i partnerski, obostrano aktivno i saradnički, s međusobnim uvažavanjem i pozitivnim vrednovanjem, zajedno i slobodno odgajaju i poučavaju učitelj i učenik.

Ekipna škola zbornicu i razred pretvara u kreativnu ekipu u kojoj se zajedno, međusobnim dopunjavanjem i uključivanjem, kreiraju novo,

drukčije i pametnije, dolazi se do novih spoznaja i ideja.

Reflektirajuća škola njeguje međusobno saslušanje, zajedničko razmišljanje i stvarni verbalni kreativni dijalog između učitelja i učenika. Oni traže zajedničko, zadržavaju individualno i tako ostvaruju komunikaciju.

Kako je već istaknuto, škola je već preživjela i preživljava mnoge revolucije, ali to ne znači da treba stati i pustiti je da se "odmori". Naprotiv, treba krenuti naprijed i u pravcu kvalitetnih dopuna i promjena.

Budući da je demokratija, kao pojam i pojava, definirana u 14. broju *Didaktičkih putokaza* (M. Brkić, str. 27-29), ovdje se nećemo na tome zadržavati već zaključujemo da i ovo naše vrijeme ima za sebe jedinstvenu demokratiju u okviru koje valja razvijati i njegovati našu kulturu ili više ovovremenih kultura.

Kada govorimo o demokratskoj školi u naše vrijeme, onda mislimo na školu u kojoj se poštuju opća načela odlučivanja i ponašanja demokratskog društva. Formalne odnose u školi, dakle, određuje neko drugi, te oni u školi mogu biti demokratski onoliko koliko im dopuštaju opći društveni odnosi. Demokratska škola je legalno moguća samo u demokratskom društvu.

Pored svega, M. Polić konstatira da je "svakim danom sve više dokaza da će teško biti, ili čak nemoguće, s demokratski kontroliranim i ograničenim samovoljama, koje su, međutim, i nadalje bitno suprotstavljene i neprijateljske, dohvatiti budućnost. Umjesto da ih se kontrolira i ograničava, (samo)volje je potrebno naučiti da *zajedno, odgovorno i stvaralački sudjeluju* u preobrazbi svijeta. U tome presudno mjesto pripada odgoju".¹¹

Bilješke

- 1 Više o ovome se može kvalitetno i kompetentno informirati u knjizi Povjerenstva Evropske zajednice, *Prema društvu koje uči*, "Educa", Zagreb, 1996. god.
- 2 Šimleša, Pero: *Uzroci formalizma u znanju učenika*, doktorska disertacija, Naklada Pedagoško-književnog zbora, Zagreb, 1951., str. 22-23
- 3 Bojanin, S.: *Škola kao bolest*, Beograd, 1991. god., str. 150.
- 4 Madelin, A.: *Osloboditi školu, obrazovanje a la carte*, "Educa" Zagreb, 1992. god., str. 25.
- 5 Porijeklo termina i pojma "deskolarizacija" nalazi se u savremenom pokretu koji kritikuje školu i njenu ulogu, kako u odnosu na pojedinca, tako i u odnosu na društvo. Sadržaj u potpunosti odgovara njenom značenju, to je nešto što je suprotno skolarizaciji.
- 6 Za potpuniji uvid može se konsultirati: Ilić, I.: *Dole škole*, "Duga", Beograd, 1972. god.
- 7 Bezić, Živan: *Zašto i kako odgajati - ciljevi, metode i sredstva odgoja*, "Karitativni fond UPT", Đakovo, 1996. god., str. 64.
- 8 Ajanović, Dž. i Stevanović, M.: Citirano djelo, str. 96.
- 9 Matijević, M: *Alternativne koncepcije škole*, u: *Priručnik za ravnatelje*, "Znamen", Zagreb, 1993. god., str. 279.
- 10 Brajša, Pavao: *Sedam tajni uspješne škole*, "Školske novine", Zagreb, 1995. god., str. 185-186.
- 11 Polić, Milan: *Odgoj i svije(s)t*, "Hrvatsko filozofsko društvo", Zagreb, 1993. god., str. 113.

LITERATURA

1. Ajanović, Dž. i Stevanović, M.: *Školska pedagogija*, Tonimir, Varaždinske Toplice, 1997.
2. Bezić, Živan: *Zašto i kako odgajati - ciljevi, metode i sredstva odgoja*, Karitativni fond UPT, x3akovo, 1996.
3. Bojanin, S.: *Škola kao bolest*, Beograd, 1991.
4. Brajša, Pavao: *Sedam tajni uspješne škole*, Školske novine, Zagreb, 1995.
5. Ilić, I.: *Dole škole*, Duga, Beograd, 1972.
6. Madelin, A.: *Osloboditi školu, obrazovanje a la carte*, Educa, Zagreb, 1992.
7. Matijević, M: *Alternativne koncepcije škole*, u: *Priručnik za ravnatelje*, Znamen, Zagreb, 1993.
8. Polić, Milan: *Odgoj i svije(s)t*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 1993. god., str. 113.
9. *Prema društvu koje uči*, Povjerenstva Evropske zajednice, "Educa", Zagreb, 1996. god.
10. Šimleša, Pero: *Uzroci formalizma u znanju učenika*, doktorska disertacija, Naklada Pedagoško-književnog zbora, Zagreb, 1951.
11. Polić, Milan: *Odgoj i svije(s)t*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 1993. god., str.113

m